Ivan Urbančič

Jezik in kultura Slovencev v času odpiranja v Evropo*

Letos poleti smo Slovenci praznovali desetletnico samostojne države in održavljenja slovenske nacije. To dejanje svobode je spremljalo največje navdušenje, ki je kadarkoli v dosedanji zgodovini obšlo Slovence. Zdi se, da je zdaj pred nami odprta nova zgodovina svetle brezmejne prihodnosti in srečnejšega vsestranskega razvoja Slovenije in slovenstva v lastni slovenski državi in še posebej z njeno pridružitvijo EZ. Vendar danes pogosto slišimo glasove razočaranja nad stanjem stvari v Sloveniji. Jože Pučnik pravi v junijsko-julijski številki časopisa *Ampak* tole: »Vsa ta lepa spoznanja [namreč o možnostih, ki jih je odprla državna osamosvojitev] pa spremlja globoko razočaranje.« O politikih vladajočih garnitur pravi, da so »zbrisali pozitivno sporočilo državnosti, ki je v ideji uresničevanja narodove identitete z njegovo kulturo« (...) in ki »usmerja naprej v prihodnost, v razvijanje novih oblik slovenske identitete in narodnega preživetja«. S slovenstvom se danes skrivaj godi nekaj hudo vznemirljivega. Mnogi znaki kažejo neko zastrto dogajanje, spričo katerega se moramo vprašati: »Kam greš, Slovenija – *quo vadis* Slovenija?« Ali to vemo? Zdi se, da vemo: gremo v dejansko liberalno demokracijo, v Evropo, v gospodarsko in vsakršno blaginjo; ženemo se za svojo željo. Toda ali dandanes vemo, kam gre ta svet? Ali v Evropi vedo, kam gre Evropa? Ali sploh vedo/vemo, kaj je Evropa?, kaj je EZ?, kdo in kako je evropski človek?, v čem je pravzaprav njegova evropskost? Prav tako se zastavlja vprašanje, kdo smo mi sami? V čem je pravzaprav tisto, kar imenujemo slovenska identiteta, ki naj bi jo ohranili in »razvijali« tudi v prihodnosti, ko bo Slovenija pridružena članica EZ in se bomo Slovenci povsem odprli v Evropo? Ali je utemeljena naša vera, da je naša država zasnovana na slovenski kulturi in nacionalni identiteti in da je njena prva in najplemenitejša naloga varovati in razvijati to našo identiteto?

Ne le, da odgovori na taka vprašanja manjkajo, ampak ta niso niti resno in temeljito zastavljena. Današnji svet gre nezadržno naprej v neko skrito, komaj sluteno nevarnost, v kateri je tudi slovenstvo ogroženo z uničenjem – morda huje kot kadarkoli doslej in v kateri je ogrožena celo človeškost človeka z razčlovečenjem. To pa še toliko bolj, ker ostaja nevarnost in tisto ogrožujoče izmaknjeno, skrito, neovedeno. Nevarnost je največja, ko ne vemo zanjo: niti da je, niti v čem je, niti od kod prihaja.

Seveda je res, da v današnji Sloveniji na političnem, gospodarskem, izobraževalno-vzgojnem, medijskem, družbenem, kulturnem področju marsikaj ni tako, kot bi bilo zaželeno. Da je še vedno nerazrešen odnos do preteklosti in grozot komunizma in državljanske vojne, da krivice niso popravljene in da zaplenjeno imetje še ni v celoti vrnjeno, da ni dosežena narodna sprava in da se še kar naprej nadaljuje državljanska podvojenost v obliki kulturnega boja kot nekakšen podaljšek državljanske vojne na Slovenskem, ki presega normalna strankarska nasprotja demokratičnih sistemov. Vendar se zdaj v te probleme ne nameravam spuščati, čeprav zagotovo zahtevajo kritično obravnavo in razreševanje. Nevarnost, ki sem jo omenil prej in ki želim o nji govoriti, je globlja, pod površino današnje javne vednosti, presega Slovenijo, ker je evropski in svetovnozgodovinski problem, zadeva pa seveda tudi Slovenijo kot del evropskega sveta. Prav tako moram že vnaprej povedati, da moje misli in pogledi ne prihajajo iz kakega evroskepticizma, nasprotovanja pridružitvi Slovenije EZ in še manj iz želje po slovenski samozadostnosti, zaprtosti v svoje tradicijsko domačijstvo. Nasprotno, sem izrecno za pridružitev Slovenije EZ in za vsestransko odpiranje Slovencev v evropski svet. Slovenija je že po svoji zgodovini in svoji legi del Evrope in se pred tem svetom ne more zapreti. Prav zato pa je za nas Slovence kar najpomembnejše, da se ovemo, kam pelje pot, na katero smo stopili in po kateri hočemo hoditi naprej, kam nas pelje ta pot in katere so nevarnosti na nji za nas, da bi se – če je mogoče – obvarovali pred njimi: jih prestali.

Dovolite mi, da se za uvod navežem na misel *Lojzeta Udeta*, ko v letu 1944 govori o »novem slovenskem človeškem liku«, ki naj bi nastal skozi narodnoosvobodilni boj Slovencev in ki bi s tem presegel obstoječi dotedanji, kakor pravi, »hlapčevski tip« slovenskega človeka. Ude pokaže na dve strani hlapčevskega tipa Slovenca. Na eni strani, pravi, so nosilci klerikalne konservativnosti »iz hlapčevskega duha napravili svetovnonazorsko čednost ter tako bistveno pripomogli, da se je ohranil pri Slovencih hlapčevski človeški tip v taki množini, kakor nikjer v Evropi ne« (str. 123[1]). Vendar se mu ta tip zdi za slovenstvo manj nevaren od tistega, »ki se pod praporom svobodoljublja in naprednosti bori vendar na čisto hlapčevskih pozicijah (...) pod zastavo nekega naprednega jugoslovenstva, nekoliko demokratičnega, nekoliko fašističnega, duhovni zmazek brez primere, brez trdnosti in jasnosti stališča do osnovnih vprašanj današnjega časa. Pa tudi v drugih 'naprednih' Slovencih, ki sicer niso bili Jugosloveni, najdemo isto bistveno duhovno značilnost« (124). Ude vidi bistvo slovenskega hlapčevskega tipa v tem, da ta – kakor izrecno pravi – »ne razume, da smo Slovenci narod« in da to pomeni »realizacijo težnje po slovenski narodni svobodi« (prav tam). Ude meni, da se ta bolezen vleče skozi vso novejšo slovensko zgodovino. Proti tej slovenski bolezni pravi, da je bil usmerjen »boj Prešerna, Levstika, Cankarja ter vseh Slovencev njihovega duha – za svobodo človeške osebe, za svobodo slovenskega naroda, za socialno pravico (...), za vzor popolnega, plemenitega in močnega človeka. (...) Duh človečanstva je v ljudeh Prešerna, Levstika in Cankarja najbolj živ« (124).

Zakaj omenjam Udeta? Zato, ker opažam, da današnji prevladujoči duh levo-liberalnega demokratizma in naprednjaštva na Slovenskem ni kaj bistveno drugačen od tistega, ki ga opisuje Ude, le da je nekdanje »jugoslovenarstvo« čudežno zamenjal za »evropejstvo«, ki so se mu njegovi nosilci pripravljeni prepustiti brez kakega tehtnega ozira na slovensko identiteto in slovenstvo in slovenski narod. To

* Sklepno predavanje na 36. študijskih dnevih Draga 2001.

[1] Glej v Lojze Ude, *Moje mnenje o položaju*. Članki in pisma 1941–1944, Slovenska matica, Ljubljana 1994.

ni le duh slovenskih levo-liberalnih demokratičnih naprednjakov, ampak tudi evropskih, ki v veliki meri sestavljajo vladajočo birokracijo EZ in katerih miselnost je danes prav tako »duhovni zmazek brez primere, brez trdnosti in jasnosti stališča do osnovnih vprašanj današnjega časa«, če rečem z Udetovimi besedami. Ta dokaj splošni duh levo-liberalnega demokratizma in naprednjaštva ni naključen, spada namreč v njegovo ideološko jedro. V osnovi ima individualistično atomistično pojmovanje človeka, na katerem lahko v svoji politični filozofiji poljubno konstruira tako imenovano demokratično družbo, ne da bi upošteval samosvojost organske – občestvene – enote naroda kot naroda. Zato narodnost v tem oziru zavrača kot poguben in omejen nacionalizem ali pa jo zgolj dopušča kot prehoden nebistven pojav v nastajanju sistema liberalno demokratične Evrope, ne kaže pa kakega globljega razumevanja za bistvo naroda. Zato tudi na Slovenskem ne kaže kake posebne prizadevnosti za varovanje slovenske narodne identitete, ki jo današnji temeljni zgodovinski procesi vsekakor ogrožajo. S tem v zvezi razumem prej navedeno Pučnikovo kritično misel.

Vendar ne gre za to, da bi kar kritizirali, zavračali ali celo obsojali tega levo-liberalnega demokratičnega, naprednega in antinacionalističnega duha in njegove nosilce, saj vsekakor ima neko zgodovinsko relevanco v današnjem razvitem svetu, katere globlji smisel je treba premisliti prav iz določujočega ozira na *današnje* temeljne zgodovinske procese in vprašanja. Prej pa se mi zdi potrebno zastaviti temeljito vprašanje, kako je pravzaprav s slovensko narodno identiteto. V čem je pravzaprav ta identiteta, ki naj bi jo gojili in razvijali in za katero naj bi skrbela slovenska država? In vprašati je tudi treba, ali je nacionalna država danes in po tem, kar ona sama dejansko je, sploh pravi naslov za zahteve po gojitvi in garantiranju narodove identitete?

Tisto, kar je po socioloških, etnoloških, antropoloških, socialno-psiholoških, kulturoloških in politoloških pojmovanjih etnično-nacionalna identiteta, je neki sestav etnično-nacionalnih posebnosti, lastnosti ali znakov in načinov obnašanja, običajev, izročila in posebnih nravi, kakor jih te znanosti lahko empirično ugotavljajo pri ljudeh različnih družbenih skupin. Toda ne delajmo si o takih sestavinah tako imenovane identitete utvar, saj je vse táko v današnjih temeljnih procesih razvitih družb izgubilo bistveno resničnost in prešlo – to je vse bolj očitno – v zgolj umetno gojeno folkloro. Folklora je tisto nepristno, zgolj še igrano etnično-nacionalno, ki je kot táko dandanes razpoložljivo v produktivnem sistemu lokalnega turizma, ni pa več živo dejansko izkazovanje identitete naroda in tudi nikoli več ne bo. To velja tudi za Slovenijo.

Zdi pa se, da tisto pravo narodno identiteto nosi in goji visoka narodna kultura. A ravno visoka kultura se je v našem času otresla svoje nekdanje nacionalno-konstitutivne in nacionalno-gibanjske zasnovanosti, funkcije, vloge in smisla ter je postala poseben sektor proizvajanja samosvojega razpoložljivega, ki zavestno presega svojo nekdanjo nacionalno omejenost. Znano je, da je v Sloveniji ravno na

polju visoke kulture potekala dolga in temeljita razprava o dilemi, ali je današnja visoka kultura sploh še lahko nacionalno-gibanjsko in nacionalno-konstitutivno zasnovana ali pa se je v svojem modernizmu od take dotedanje vezanosti in omejenosti sprostila. Prevladala je ta druga, modernistična stran, ki temelja, cilja in smisla svojega dela ne vidi več v naciji, ampak v nekakšnem univerzalnem humanizmu. Zato je danes vseskozi vprašljiva trditev, da je visoka kultura današnjosti in še bolj v prihodnosti tista, ki nosi in ohranja nacionalno identiteto Slovencev in ki daje poroštvo, da bo to delala v prihodnosti naše skupne evropske usode. Danes si slovenski pisatelji prizadevajo, da bi s podporo države plasirali prevode svojih proizvodov v nadnacionalni svet visoke kulture, ki diktira tudi sebi primerne estetske zahteve. To namreč nekatere države že na veliko prakticirajo. Nekateri slovenski teoretični in znanstveni pisci pa začenjajo raje pisati svoje knjige kar v angleščini. Ta pritisk se bo s pridružitvijo Slovenije EZ še močno povečeval. O današnjih nebesednih vrstah umetnosti pa tudi ni mogoče trditi, da nosijo in ohranjajo slovensko nacionalno identiteto. Tudi zgodovinopisna znanost tega ne more, kajti zgolj obveščenost o tem, kar je bilo, ne more zasnovati žive, v sedanjosti izkazujoče se identitete človeka/naroda. Uvideti je treba, da kultura nikoli ni bila suverena ustvarjalka identitete človeka/naroda, ampak kot slovenska biva le, če je sama že vnaprej *a priori* zasnovana in umeščena v območje bitno-bistvene identitete človeka/naroda, ki nikoli ni kaka prizgodovinjena lastnost ali način obnašanja, kakor se je nekoč izrazil pisatelj Lojze Rebula. Toda današnja modernistična in postmodernistična visoka kultura ni tako zasnovana in umeščena, malo verjetno pa je, da bi kdaj postala.

Tako nam kot edini splošni element slovenske narodne identitete ostaja slovenščina, visoko razviti slovenski jezik, ki je ustavno postavljen kot javni jezik slovenske državljene nacije. Toda poglejmo si, kaj se nam dogaja s slovenskim jezikom. Nakazujejo se znamenja nekega procesa, ki pelje k postopnemu odrivanju slovenskega jezika in nazadnje celo k njegovemu izničenju. Ta proces ne zajema le Slovenije, ampak bolj ali manj tudi druge evropske nacije. Nakazuje se scenarij, po katerem bo slovenski jezik v pičlih štiridesetih letih izginil in ga bo zamenjala neka bistveno opustošena – zgolj »poslovna« – angleščina, država – Republika Slovenija (*sic!*) znotraj EZ pa bo še vedno obstajala, čeprav njeni državljani ne bodo več govorili slovensko. S svetovnozgodovinskega vidika v tem ne bo nič pretresljivo posebnega, ne bo se godilo nobeno nasilje in vseskozi bodo spoštovane človekove pravice in upoštevana »svobodna odločitev« ljudi.

Poskusimo si ta proces nekoliko razčleniti. Slovenija se intenzivno in pospešeno pripravlja na skorajšnjo polno pridružitev EZ. Slovenci pa se vse bolj brez zadržkov odpiramo v evropski svet in sami gradimo evropskost v Sloveniji. Vse večje število Slovencev bo službeno v evropskih institucijah in tam bodo govorili angleščino. V Slovenijo bodo prihajale evropske gospodarske družbe in v njihovih uradih bodo Slovenci skupaj s »tujci« – ki ne bodo več tujci – govorili angleščino. V Sloveniji se

bo zaradi potreb visokorazvite proizvodnje in vsezajemajoče znanosti nujno dvignila kvalitativna in kvantitativna raven šolske izobrazbe, po kateri bo naraščajoča večina Slovencev obvladala angleščino kot drugi jezik, ki ga bodo nujno uporabljali v vse bolj odprtem vsestranskem komuniciranju s »tujci«, ki sploh ne bodo več tujci. Toda ta izobrazba ne bo več imela nekdanjega humanističnega in slovenističnega smisla, ampak bo vseskozi proizvajanje specializiranih profilov ljudi kot razpoložljivih za vsakršne načine proizvajanja razpoložljivega in za upravljanje proizvajalnih sistemov. Slovenske univerze in visoke šole bodo za svojo evropsko potrditev morale uvajati vse več predavanj večinoma v angleškem jeziku. Študentje pa bodo vse več svojih predmetov študirali iz aktualne, angleško napisane literature; in bodo tudi na slovenskih univerzah poslušali predavanja gostujočih profesorjev v angleščini; za zelo specifične stroke pa bodo študente pošiljali kar na evropske univerze in znanstvene inštitute, kjer bodo komunicirali v angleščini. Že danes objave naših univerzitetnih in akademskih ljudi v tujih jezikih veljajo pri reelekcijah več kot domače objave. Slovenski znanstveni raziskovalci bodo zaradi komunikacije z drugimi v EZ ali drugod pisali svoje raziskave kar v angleščini, kar nekateri že danes počno. Vsi »mednarodni« – to bo komaj še mogoče reči! – kongresi, strokovni simpoziji, srečanja in posvetovanja v Sloveniji bodo potekali v angleščini, kar je že zdaj praksa; celo slovenski in srednjeevropski pesniki se srečujejo v Vilenici in komunicirajo z drugimi pretežno v angleščini. Slovenske profesionalne vojaške enote bodo v okviru Nata usposobljene za poslovanje in poveljevanje v angleščini. Vprašanje je tudi, koliko časa se bo slovenščina še držala v internetu. Premajhna rodnost Slovencev bo po eni strani zmanjševala število Slovencev v državi, po drugi strani pa bo povečevala potrebo po uvozu tuje delovne sile, tujih specializiranih strokovnjakov v Slovenijo, kakor se to že dogaja v nekaterih razvitih državah; pa tudi Slovenci se bodo lahko neovirano zaposlovali v deželah EZ. Te migracije bodo delovale negativno na slovensko identiteto in na njen zadnji element: slovenski jezik, ki bo vse bolj omejen le na zasebno sfero. Celo slovenski pesniki in pisatelji bodo sčasoma začeli pisati svoja dela v občem evropskem jeziku in si tako širili kulturni krog.

K vsemu omenjenemu moramo dodati še sedanje stanje v Sloveniji. Nedvomno je namreč, da mnogi že danes na Slovenskem občutijo svojo slovenskost in slovenščino kot omejujoče breme, vzdrževanje vseh slovenskih nacionalnih institucij za vzdrževanje slovenstva kot predrago, neekonomično, preobremenjujoče za proizvajalne sisteme in njihovo konkurenčnost. Že pred leti so tekle v Sloveniji strokovne razprave o takih »problemih malega naroda«. Po drugi strani pa se z neko brezmiselno samoumevnostjo v Sloveniji – kakor tudi drugod! – jemlje jezik kot zgolj neko razpoložljivo informacijsko-komunikacijsko sredstvo, kot neko splošno razpoložljivo proizvajalno sredstvo ali tudi razpoložljivo sredstvo izraza in označevanja. Tako na eni strani. Na drugi strani pa ga s prav tako brezmiselno samoumevnostjo jemljejo kot razpoložljivo sredstvo nacionalne identitete. Tako velja in se prakticira jezik kot *razpoložljivi medij* in v njegovi *razpoložljivosti* je neogibno sozapopadena

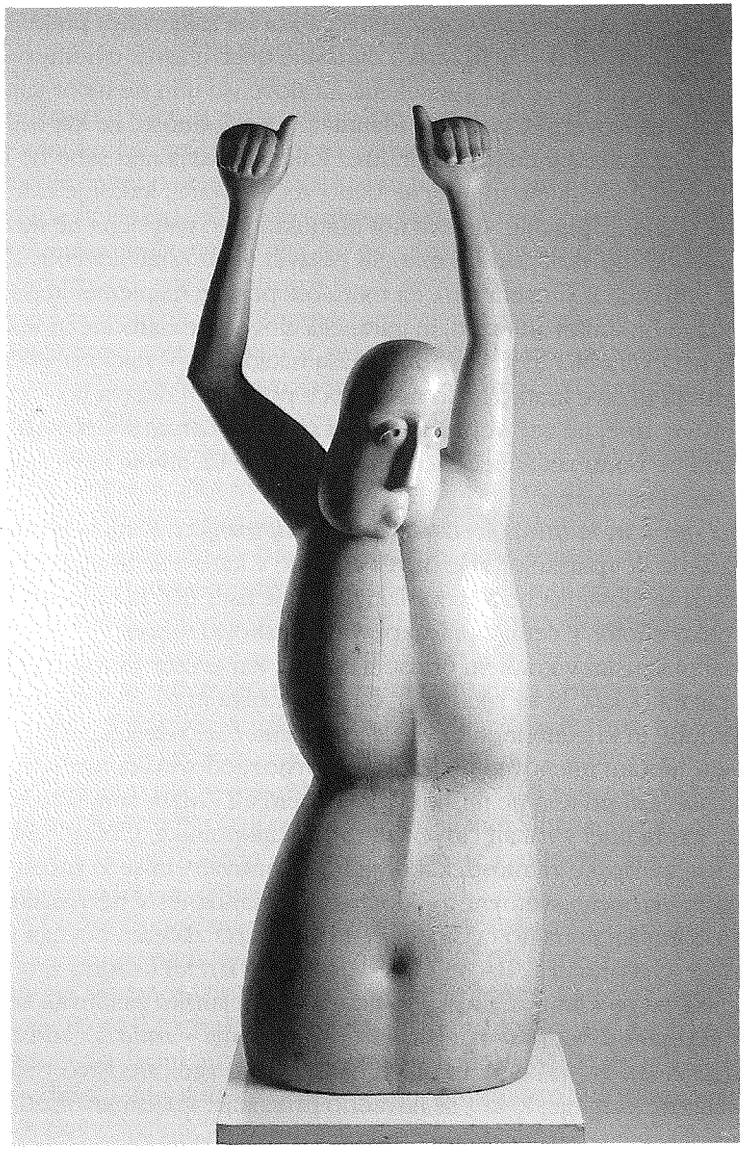
tudi njegova vseskozna *zamenljivost*. Prav v tem je najhujši problem, kajti prav v takem samoumevnem in brezmiselnem jemanju in prakticiranju jezika kot razpoložljivega sredstva je njegovo neovedeno bistveno pustošenje in uničevanje. Še nekaj simptomatičnega želim omeniti. Prebral sem strokovna gradiva za predlog ustanovitve nove univerze v Gorici. Menil sem, da je prav na mehkem trebuhu Slovenije ob meji z Italijo zelo potrebna slovenska visoka šola kot steber slovenstva proti »naravnemu« pritisku sosednje Italije. Vendar sem se zmotil, v tistih gradivih ni bilo o taki ideji in smislu nove univerze niti sledu. Še več, bila naj bi celo v veliki meri dvojezična. Še hujše so s tem v zvezi za slovenstvo zelo sumljive »ideje« o ustvaritvi avtonomnih čezmejnih »evropskih pokrajin/regij« na zahodu Slovenije. K vsemu rečenemu je treba dodati še tole slovensko posebnost: polovica Slovencev ne prebere na leto niti ene knjige; skoraj polovica Slovencev je funkcionalno nepismena, kakor so pokazale nedavne raziskave; pri Slovencih je očitna neka poteza nacionalne jezikovne neodpornosti, servilnosti do tujega, neke čudne pripravljenosti na opustitev slovenstva, včasih že kar prikrite želje ali volje po samoizničenju, želje po tem, da bi bil drugi, da bi odšel v beli svet in otresel s čevljev še zadnji prah slovenstva, kakor je o tem nekoč pisal že Ivan Cankar. Sicer je Dimitrij Rupel, slovenski zunanji minister, v svoji zadnji veliki knjigi *Srečanja in razhajanja* zapisal sijajno misel, da le tisti, ki zares dobro obvlada slovenščino, šele lahko dobro obvlada tudi drugi jezik, npr. angleščino; in zato se nam za slovenski jezik ni bati. Vendar se lahko prav takemu Slovencu »nenadoma« porodi misel: zakaj bi moral delati ta ovinek preko slovenščine, če bi se lahko že od vsega začetka posvetil svetovnemu jeziku – angleščini. Na táko možnost – nikakor ne daljno – pa Rupel ni pomislil.

Upoštevaje vse rečeno skupaj v njegovem sinergizmu, je mogoče reči, da bomo po dvajsetih letih vsi Slovenci dvojezični, ta bilingvizem bo lahko trajal kot prehodno stanje še naslednjih dvajset let in se bo iztekel v zamenjavo jezika tako, da bo Slovenija država, v kateri se bo govorilo angleški jezik, slovenščino pa bodo obvladali le še učenjaki slovenisti, morda še kakšen zgodovinar in nekaj revnih kmetov v slovenskih zakotjih. Končno bomo rešeni omejenosti in bremena slovenstva, zaživeli bomo evropsko življenje visokega standarda, varnosti in visoke stopnje proizvajanja razpoložljivega kot prakse znanosti in bomo enaki med enakimi. Po stoletjih bomo izgubili svoj manjvrednostni in majhnostni kompleks. A tudi naša angleščina kot univerzalno razpoložljivo informacijsko-komunikacijsko sredstvo bo v tem svetovnem temeljnem procesu izgubljala svoje bistvo. To bo opustošen, vse bolj na formule ali kar na signale re-agiranja, na izzive in odzive zreduciran jezik, nekakšen jezik medsebojnega delovanja visokozmogljivih elektronskih kibernetičnih strojev, kibernetiziranih proizvajalnih sistemov in za te procese specializirano razpoložljivih in zato razčlovečenih ljudi. Tak jezik kot razpoložljivo sredstvo se dandanes razvija v smeri popolne izgube svojega izvornega bistva, ki je v zasnovanosti besede v resnici biti, kjer je zasnovana tudi človeškost človeka. Zato je pusto-

šenje jezika v omenjenem smislu obenem tudi pustošenje človeka, uničevanje njegove človeškosti, njegovo razčlovečevanje v zgolj še razpoložljivega za proizvajalne procese – modernega sužnja.

Poudarjam: moj namen ni prerokovati prihodnosti Slovencev. Kako bo s Slovenci in Slovenijo čez petdeset let, tega ne vem. Opozarjam le na nekatere simptomatične pojave in procese, ki so v teku in ki nakazujejo neko nevarno smer in »cilj«. Danes vsakdo še lahko reče, da je ta črni scenarij pretiran, da je izrodek bolnih možganov ali pa rezultat nekakšnih neutemeljenih strahov in zato nepotrebna panika. Tudi sam bi bil vesel, če bi se to zares izkazalo ali celo dalo dokazati. Toda tak ugovor prihaja morda iz neprepoznavanja bistva temeljnega vladajočega procesa naše današnje svetovnozgodovinske formacije nihilizma oblasti. Zato, gospe in gospodje, dopustimo možnost vpogledu, da gre in kako gre naš današnji svet pospešeno v neko neovedeno nevarnost. Poskusimo najprej prepoznati bistvo današnjega temeljnega dogajanja in premisliti ter morda najti odgovore na vprašanje, kaj bi moglo biti tisto, kar bi bilo dovolj močno, da bi človeku zmoglo pomagati, da bi prestal svetovnozgodovinsko formacijo nevarnosti naše dobe, kajti današnji človek sam iz sebe tega najbrž ne bo zmogel. V tem naj bi bil smisel vsega današnjega resnega razmišljanja, ki sega čez zgolj kritiko ali zgolj popravljanje in dograjevanje obstoječega sveta, ki mu neizogibno pripadamo tudi Slovenci. Poskušam le opozoriti na tisto, kar se nam v vsakdanjosti naših poslov izmika in skriva.

Predno pridem k tej zadevi današnjosti, naj v zvezi z obravnavanim problemom slovenske identitete omenim še možno vlogo slovenske države. Ko smo jo ustanavljali, smo verjeli, da si prav z lastno državo zagotavljamo ohranitev in razvijanje svoje slovenske narodne identitete in da je naša država osmišljena in utemeljena le na slovenstvu in da je zato njena prva, trajna in najplemenitejša naloga skrb za ohranjanje in razvijanje slovenske kulturne in narodne identitete. Tudi sam sem gojil to vero. Še danes je živa pri mnogih Slovencih – že prej sem navajal s tem v zvezi misel Jožeta Pučnika. Ta vera je izhajala in izhaja iz našega pozitivnega in legitimnega nacionalizma kot državotvorne sile in ni le pri Slovencih bila kar najmočnejši motiv nacionalne državotvornosti. Te vere zdaj nikakor nimam namena zavračati ali kritizirati ali proglašati za nesmiselno. Najbrž država še danes lahko marsikaj stori za ohranjanje in razvoj slovenstva in slovenske narodne identitete. Kljub temu pa moram zastaviti *temeljito* vprašanje, ali je država po svojem današnjem bistvu sploh lahko porok za ohranitev in razvoj etnično-nacionalne in kulturne identitete. *Temeljito* je to vprašanje lahko le, če bistvo države dojame iz določujočega ozira na današnji in prihodnji temeljni vladajoči proces svetovnozgodovinske formacije proizvajanja razpoložljivega kot vsezajemajoče prakse znanosti. Se pravi: če zagleda in izkusi to, da v evropski zgodovini zadnjih treh stoletij vzpostavljena *nacionalna* država kot samosmotrna in suverena danes izgublja ta značaj in postaja vseskozi *razpoložljiv* sistem za vzpostavljanje optimalnih možnosti za produktivnost gospodarstva. Natančneje rečeno, da postaja vseskozi razpoložljiva za vzpostavlja-

ONEMOGLI, 1985

nje optimalnih možnosti za produkcijo vseh njenih mnogoterih proizvajalnih sistemov vse do proizvajajočih individuov, da bi se tako z optimalno rastjo odvijalo samoproizvajajoče se proizvajanje razpoložljivega kot vsezajemajoča praksa znanosti v vseh svojih sistemih. Zato – če to bistvo današnje države zares uvidimo – tudi slovenska država ni, ne more biti utemeljena na slovenstvu in ne more garantirati ohranitve in razvoja slovenske narodne identitete v prihodnosti. Le kaj lahko stori država, če njeni državljani »nenadoma« in brez kakega nasilja nad sabo ne bodo več izkazovali slovenske identitete in torej ne bodo več Slovenci, kakor je nakazal prej skicirani »črni« scenarij? Tega jim država kot demokratično ustrojena ne more s silo preprečiti; in to vidimo vsak dan pri mnogih pojavih v današnji Sloveniji. Zato menim, da je prej omenjena vera v to, da mora biti prva in najplemenitejša skrb slovenske države ohranitev in razvoj in garancija slovenske narodne in kulturne identitete, da je ta vera bila in je vse bolj le naša nacionalna – nacionalistična – fantazma. Ljudi in države kratko malo ni mogoče poistiti; in država bo – v svojem današnjem bistvu, torej ne več kot *nacionalna suverena država* – obstajala, četudi njeni državljani ne bodo več »imeli« slovenske kulturne identitete in ne bodo več »govorili« slovenskega jezika.

Moja tema »*Jezik in kultura Slovencev v času odpiranja v Evropo*« zahteva tudi zastavitev naslednjih vprašanj: Kaj je danes Evropa, v katero se Slovenci odpiramo? Kaj je EZ, kateri se Slovenija hoče pridružiti; in kaj je tista sila, ki EZ žene skupaj in povezuje v neko enoto? V čem je pravzaprav evropskost Evrope?

Najprej naj poskusim v kratkem obrisu nakazati, kaj je tista vladajoča sila, tista bistvena in zastrta oblast, ki se izkazuje v vsem, kar biva in se godi v današnjem svetu, v naši dobi; in ki generira tudi vse tisto, o čemer sem doslej govoril. V mislih imam tisto, kar moram imenovati današnja svetovnozgodovinska formacija nihilizma oblasti. Oblasti pri tem ne mislim v političnem ali družbenem smislu in sploh ne kot nekaj, kar bi imel v rokah človek ali družba ali politika. Oblast mislim iz bistvene prakse evropske znanosti, kakor je bila zasnovana in se je začela razvijati z novim vekom evropske svetovne zgodovine in je dandanes v neznanskem, vse bolj pospešujočem se globalno razširjenem razmahu. Na začetku novega veka so največji misleci – na primer F. Bacon in R. Descartes – izrekli usodno-zgodovinsko besedo *scientia est potentia*, znanost je oblast. In so dejansko zasnovali znanost kot oblast čez vse: znanost kot pravo dejanskost novega uma – *ratia*. Znanost kot današnja vsezajemajoča praksa ni in nikoli ne more biti zgolj sredstvo v službi človeka in njegove blaginje, kakor se navadno prikazuje. Praksa znanosti je samosmotrna oblast, ki zahteva tudi človeka le kot razpoložljivega zase. Oblast v tem bistvenem smislu je energičen odnos do vsega in vsakega, kar je sploh kakor koli dejansko, in je v tem odnosu pred-stavljeno oz. proizvedeno/izzvano kot *razpoložljivo* za razpolaganje – vendar ne človeku. Razpolaganje – *oblast* – v svojem epohalnem svetovnozgodovinskem smislu je takšno proizvajanje razpoložljivega, ki se odvija danes kot vsezajemajoča praksa znanosti. Njena bistvena poteza je v

tem, da nenehno pospešeno proizvaja sama sebe: je samosmotrni vase sklenjeni krožni proces, je *causa sui*. Ta krožni proces kot permanentna revolucija proizvajanja razpoložljivega zahteva in izziva oz. proizvaja v prvi vrsti človeka samega kot razpoložljivega za ta proces. Rapoložljivost človeka pa je tisto, kar ga bistveno razčlovečuje, ogroža – kot suženjstvo – z uničenjem njegove človeškosti in s tem poraja pri človeku silen, a potlačen maščevalen in nevaren resentiment. Prav tako ta brezkončni krožni proces samoproizvajanja – proizvajajoč vse kot razpoložljivo sebi – uničuje izvorno bistvo vseh stvari in bitij sveta; uničuje naravo, proizvajajoč jo v skladišče svojih razpoložljivih surovin in materialov – resursov; uničuje izvorni svet človekovega prebivanja s tem, ko ga proizvaja kot razpoložljivi poligon takega oblastovanja oblasti; zničuje resnico in bit bivajočega s tem, ko ju izziva v spletko rapoložljiosti razpoložljivega. Zbranost omenjenih mnogoterih proizvajalnih uničevanj je dimenzionalnost tistega, kar se v svoji izmaknjenosti, zastrtosti, skritosti godi kot svetovnozgodovinska formacija nihilizma oblasti. (Ta tematika je izčrpneje izpeljana v moji študiji *Moč in oblast.*)

Oblast, o kateri govorim, ni kapital, ker je kapital sam le proizvedeno razpoložljivo sredstvo nenehne ekspanzije proizvodnje. Tudi politična, družbena, nacionalna, vojaška, korporacijska in druge oblike oblasti so le derivacije in omejenosti bistvene in absolutne oblasti. Današnji temeljni proces absolutne oblasti se godi kot permanentna revolucija proizvajanja in si vzpostavlja tudi sebi razpoložljive družbene, politične in vrednostne sisteme kot pogoje možnosti svojega oblastovanja. V tem smislu je tudi sistem današnje razvite liberalne demokracije vrednota, torej od absolutne oblasti zahtevani *pogoj možnosti* njenega oblastovanja. Iz rečenega se nakazuje odgovor na naše vprašanje: Kam gre današnja Evropa, kam gre današnji svet? Njuna pot je v bistvenem zgodovina dovrševanja svetovnozgodovinske formacije nihilizma oblasti kot najvišje skrite *nevarnosti* za človeka in njegov svet prebivanja in za vso naravo. Na tej poti smo se znašli tudi Slovenci in ne moremo samovoljno stopiti z nje, moramo jo prestajati. Izteka te zgodovine in z njo nevarnosti pa danes še ne moremo predvideti.

Kaj je EZ in na čem se utemeljuje, je znano. Današnja EZ je nastala iz tako imenovane *Evropske gospodarske skupnosti* (EGS, EWG – *Europäische Wirtschaft-Gemeinschaft*) in še danes kot EZ ni v bistvu nič drugega. Njeni voditelji in ideologi sicer pravijo, da se EZ združuje kot neka liberalna gospodarska skupnost in skupnost medsebojno »harmoniziranih« liberalno-demokratičnih politično-družbenih sistemov – držav – in s tem sistemov vrednot proste menjave vsega, spoštovanja človekovih individualnih in skupinskih pravic in svoboščin, vrednot svobode in pravne varnosti, miru, socialne pravičnosti, človeškega dostojanstva, obče blaginje in na drugi strani boja proti totalitarizmom vseh vrst, proti religijskim in ideološkim in nacionalističnim fundamentalizmom, zatiranju nacionalnih in drugih manjšin itd. Obenem se zagotavlja, da EZ spoštuje vse etnično-nacionalne kulturne identitete kot bogastvo svoje pestrosti in razlik, ki se medsebojno oplajajo in bogatijo.

Kdo se v našem času ne bi zavzemal za take vrednote? Kdo bi jih zavračal? Toda treba je vendarle in nujno vprašati: Kaj je današnje zgodovinsko *bistvo* teh evropskih vrednot in zakaj so prevladale? Premislek bistva teh vrednot pa mora nujno segati pod njihovo javno proklamirano vsebino, pod njihovo ideologijo v skrito globino njihovega bistva in smisla. Tak premislek pokaže, da so vse vrednote EZ *v bistvenem* pogoji možnosti optimalnega odvijanja samoproizvajajočega se proizvajanja razpoložljivega kot vsezajemajoče prakse znanosti; so torej pogoji možnosti dogajanja nihilizma oblasti. V vsakdanji javnosti se preprosto reče, da so taki evropski liberalno-demokratski družbeni in politični sistemi skupaj s sistemom prej omenjenih vrednot razvojno-gospodarsko in tudi v drugih pogledih uspešnejši, učinkovitejši, bolj »blaginjo-tvorni«. To pomeni, da so te vrednote po svojem zastrtem bistvu vseskozi razpoložljive ravno kot *pogoji možnosti* permanentne revolucije proizvajanja razpoložljivega, torej pogoji možnosti ohranjanja in rasti absolutne oblasti, in so kot take nji razpoložljive, nji služeče, vseskozi nihilistične v smislu svetovnozgodovinske formacije nihilizma oblasti, kar ostaja zastrto. O tem si ni treba delati zavajajočih utvar; in ta nihilizem sploh ni kak moralni kvar, čeprav je najvišja nevarnost evropskega človeka in sveta.

Glede na našo načeto temo o evropskosti Evrope, če jo jemljemo v bistvenem smislu in ne zgolj geografsko, moramo odgovoriti na vprašanje: Ali je v nakazanih razsežnostih svetovnozgodovinske formacije nihilizma oblasti *bistvo evropskosti*, ali je v tem ideja Evrope? Vsekakor je res, da se je znanost kot praksa in kot proizvajanje razpoložljivega in torej bistvena oblast čez vse zgodovinsko zasnovala in se porajala iz praizvora evropskosti Evrope pri starih Grkih. Toda to praizvorno evropsko je danes tako zasuto pod plastmi njene zgodovine, je tako povsem odtegnjeno, pozabljeno, potlačeno in skrito, da ga v današnji Evropi in EZ kratkomalo nikjer ni – niti v pomnjenju ne. Kajti enak kompleksen temelj znanosti in vrednot, kot ga nahajamo danes v združeni Evropi, sploh ni več kaj specifično evropskega. Saj je isti tudi v skupnosti držav Amerike, v daljnoazijski skupini držav tihomorskega bazena, celo v skupnosti afriških držav se razvija isto. Zato nam bitno bistvo ali samosvoja evropskost Evrope ostaja dandanes skrita. Današnja Evropa celo pospešeno drvi proč od svojega izvornega bistva v neovedeno najvišjo nevarnost izgube same sebe in s tem tudi izgube evropskega človeškega bistva – z njo pa smo potegnjeni v isto tudi mi Slovenci in naša Slovenija. To stanje in dogajanje, ta skrita nevarnost, ni ravno od včeraj, saj bistveno zaznamuje vse prejšnje stoletje – kot stoletje nezaslišanih katastrof.

V čem bi torej mogla biti izvorna bistvena evropskost Evrope kot tisto samosvoje evropsko, kot tisto *eno in zedinjujoče* za Evropejce?

Na to vprašanje se dandanes in že dolgo poskuša najti odgovore v različnih smereh. Ali je za evropskost značilna njena zahodnjaška stran? Kako je tedaj z znanim pojmom »Srednja Evropa« in kaj ta pravzaprav obsega: nekdanje avstro-ogrske dežele ali tudi Nemčijo? In kako je z vzhodno – slovansko, deloma krščansko katoliško in deloma pravoslavno, in potem še z jugovzhodno Evropo? Kako je z romanskimi, germanskimi, slovanskimi in še drugimi jezikovno-kulturnimi skupinami Evrope? Kako z njeno nacionalno-državno razdrobljenostjo? Kaj bi spričo vsega tega moglo biti tisto, kar bi kot bistvena evropskost notranje povezovalo in združevalo to neznansko mnogoterost Evrope? Je sploh kje kaj takega? Ali ni Evropa navsezadnje res zgolj vnanja geografska oznaka? Je to morda duh grške antike?; je to imperialni duh rimljanstva – rimska *humanitas* kot imperialna *romanitas*?; je to duh krščanstva in judovske tradicije?; je morda vse troje skupaj in kako? Grška antika je kljub dejstvu, da je bila v stari grški misli prvič zasnovana in utemeljena evropska znanost, in kljub svoji humanistični renesansi danes neznansko oddaljena od moderne Evrope in komaj še dojemljiva v svojem bistvu. Današnji Evropi svetovnozgodovinske formacije absolutne oblasti se zdi bližji imperialni duh rimljanstva. Vendar je njegova imperialnost izhajala iz mogočnega ukazovalnega tipa Rimljana, medtem ko današnja evropska bistvena oblast ne pripada človeku ali kakemu narodu, ampak je praksa znanosti sama, ki si tudi svojega človeka proizvaja le kot sebi razpoložljivega. Tudi imperialna *romanitas* je zato že zelo oddaljena od moderne Evrope. Krščanstvo se je izteklo v »krščanske vrednote«, te pa so tako rekoč brez ostanka prešle v pogoje možnosti formacije današnjega nihilizma oblasti v prej nakazanem smislu, so kot take nihilistične in so se s tem neznansko oddaljile od izvornega duha Jezusovega evangelija.

Tako se dandanes zbuja dvom, da bi si s takimi obrati k preteklosti lahko odprli drugačno prihodnost Evrope in evropskega človeka iz tiste izvorne in prihodnostne evropskosti ali žive »ideje« Evrope. Skratka: težko bi v omenjenih treh razsežnostih evropske zgodovine našli tisto evropskost Evrope, ki bi zmogla biti tisto eno-zedinjujoče v vsej njeni mnogoterosti, ki bi nosila v sebi obet drugačne prihodnosti evropskega človeka in sveta in ki bi imela v sebi takšno moč, da bi današnjemu človeku ne le pomagala prestati *nevarnost* današnje svetovnozgodovinske formacije nihilizma oblasti, ampak bi mu na poti k tej prihodnosti omogočila tudi bistveno spremembo samega sebe po sebi sami.

Ali moramo potemtakem kot Evropejci in kot slovenski Evropejci kar obupati nad svojo evropskostjo, nad svojo usodo in nad izgubljeno prihodnostjo ter se vdati črnim vizijam njenega propada in konca? Spomnimo se ob tem znanega Hölderlinovega verza iz himne *Patmos*, ki pravi o nevarnosti:

Wo aber Gefahr ist, wächst
Das Rettende auch.

Kjer pa je nevarnost, raste
tudi Rešilno.

Se pravi: razkrivanje – torej mišljenje – nevarnosti je že korak k rešilnemu. Zato tudi moje razkrivanje nevarnosti tu nikakor ni izraz obupa ali pesimizma. Ni obupan

tisti, ki se zares sooči z današnjo najvišjo nevarnostjo in jo iz njene skritosti prinaša z besedo na dan, ampak prej tisti, ki tišči pred njo glavo v pesek vsakdanjih medijsko razširjenih mnenj in zlaganih »resnic«, ki se ji izmika in jo potlači ali pa sploh noče nič vedeti in nič misliti in se raje predaja vsakodnevnemu govoričenju o vsem »znanih« javnih zadevah ter »doživlja« vse, kar se dandanes za to ponuja. Vendar ostaja tudi vsako upanje rešitve prazno, če ne prihaja iz nečesa, kar se sámo obeta kot prihodna zgodovinska možnost drugačnosti, ki čaka na človeka in ga kliče k pripravljenosti zanjo.

Naj zdaj v zvezi z vprašanjem o prihodnostni evropskosti Evrope navežem svoj premislek te zadeve na misel pesnika in esejista *Huga von Hofmannsthala*[2] o ideji Evrope. O nji je razmišljal v desetletju po prvi svetovni vojni, torej v času razkrojenosti Evrope, nastajanja totalitarizmov nacionalsocializma, fašizma in komunizma in predvsem pospešene, vse bolj poznanstvenjene industrializacije – kot prakse znanosti. V takšnem stanju Evrope je Hofmannsthal iskal nekaj, neko »idejo«, kakor sam pravi, ki bi po svoji mogočnosti, neznanskosti in čudežnosti bila za vse zavezujoča in bi vsem zbujala spoštovanje. Pravi takole: »V primerjavi z velikimi pojmi, ki obvladujejo to epoho, manjka pojmu Evrope tisto, kar vliva grozo in iz česar edino izhaja spoštovanje (uporabil je besedo »*das Furchteinflössende, aus dem allein Ehr-furcht entspringt*). In to je zanj *ljudstvo* (sam rabi besedo »*Nation*«). Glede na čas nastanka te misli se nam danes zdi to le začetna ideologija nacizma. Vendar je Hofmannsthalova misel skrajno daleč od tega. Izrecno namreč zahteva, da bistvu ljudstva pustimo njegovo izvorno plemenitost. Plemenitost pa bi mu odvzeli z njegovo nacionalistično politizacijo. Izrecno pravi: »Vsaka nacionalna politika pelje navsezadnje v neposredovani element, v idiotizem …«. Hoffmannsthalova misel bistva ljudstva ni niti nacionalistična niti nacionalno politična, niti sociološka ali etnološka in sploh ne znanstvena v smislu pojmov etnije, naroda, nacije. Bistvo ljudstva je zanj v neki *duhovnosti*, ki tudi ni filozofska v smislu filozofije nemškega klasičnega idealizma, posebej Hegla, ampak je *pesniška*. Njegova pesniška izkušnja duha kot bistva ljudstva je *beseda*, sam pravi *die Sprache*. To je beseda, ne v navadnem, slovarsko zoženem pomenu in tudi ne kot artikulirani čutno dojemljivi glas, na katerem je – kdove kako – pripet še nadčutni pomen. Ampak beseda kot zavezujoče razkritje neke bistvene zadeve za tiste, ki imajo zanjo posluh in so po nji in po tem posluhu zanjo šele samosvoje ljudstvo. Ljudstvo kot »duh« je v takem bistvu besede. Beseda v takem povzdignjenem smislu ni zgolj govorica ali zgolj jezik kot nekakšno razpoložljivo komunikacijsko sredstvo in zgolj medij nekakšnih sporočil kot informacij za sisteme produkcije. Prisluhnimo Hofmannsthalu v takem prevodu, ko pravi: »Pesniki. Njihova prva zadeva: ljudstvo kot

[2] Hugo von Hofmannsthal (1874–1929), avstrijski pesnik in esejist dunajskega *fin de siècla*. Njegovo misel povzemam po besedilu hrvaškega filozofa Damirja Barbarića, ki je izšlo v *Internationale Zeitschrift für Philosophie* (Verlag J. B. Metzler, 2. zvezek v letu 2000) pod naslovom *Überlegungen zur Idee Europa. Das Beispiel Hugo von Hofmannsthals.*

duh = beseda. Njihov zadnji cilj: proizvajanje lepega – torej umerjenega in urejenega.« In dalje: »Beseda je neodgonetljivo globoko carstvo mrtvih: zato sprejemamo iz nje najvišje življenje. V nji je naša brezčasna usoda – in premoč človeške skupnosti čez vse posamezno« (294).

Kdo so tu pesniki, *die Dichter*? To so »tuhtavci«, če v nemški besedi »*dichten*« zaslišimo tisto, kar pove slovenska »*tuhtati*«. »Tuhtavci« so bistveni pesniki in misleci, ki tuhtajo – mislijo in izrekajo svojo besedo kot razkritje – istino – biti, torej brezčasno usodo tistih, ki imajo posluh za njihovo besedo in so šele po nji ljudstvo, samosvoja človeška skupnost, ki ima prav iz tega izvora in bistva besede, namreč iz *istine biti*, »premoč čez vse posamezno«, kakor je rekel ta pesnik-mislec. Ne premoč kake nacionalno-politične silovitosti, ampak premoč iz istine biti same čez kar koli posameznega bivajočega. Kajti *istina biti* je izvorno *bistvo* besede in je tisto, kar vliva strahospoštovanje, kar je grozno, vzvišeno in čudežno hkrati, torej tisto *sveto, numinozno*, kar zavezuje in vliva spoštovanje. Istina biti je tista, ki si zasnuje pesniško-mislečevo besedo, da bi se umestila vanjo in da bi tako šele sijala v svetu svojega ljudsva kot resnica in lepota ter jima dajala umerjenost in urejenost, kakor pravi naš pesnik-mislec. Izvorno bistvo besede, *istina biti same*, je tisto neodgonetljivo globoko carstvo mrtvih, torej enkratna zgodba zgodovine ljudstva. Zato sprejemamo iz nje najvišje življenje, ki je v resnici biti same. V nji je strnjena naša enkratna zgodba zgodovine. Iz tega bistva besede prihaja klic in naloga bistvenih pesnikov in mislecev, ki nikakor ni napredek kulture kot sektorja proizvajanja razpoložljivega za estetsko uživanje in doživljanje. V tem in takem *bistvu besede, v tem okrožju svetega, čaka na nas prihodnostna evropskost Evrope*, kakor jo je iskal in zaslutil Hugo von Hofmannsthal; s tem pa tudi prihodnost nas *kot Slovencev*. Zato naj sklenem svoj premislek njegove misli z naslednjo njegovo besedo: »Za nas, Nemce, Slovane in Latine, prebivajoče na tleh dveh rimskih imperijev, ki smo izbrani za prenašanje skupne usode/poslanstva – za nas je Evropa barvitost zvezd, ko zvezde z razoblačenega neba spet zasvetlikajo nad nami. *Mi*, ki nam ni za silovitost nacionalnega bivanja, marveč stojimo z gledajočim očesom pred bogom z nalogo/naročilom – kako naj živimo, če ne bi hoteli verovati; in kaj bi bilo dostojnejše verovanja kot tisto vzvišeno, ki se skriva, tisto nezgrabljivo, ki se odreka zvezanemu čutu in topemu srcu« (296–7).

Verovati tu ne pomeni izpovedovati kako verstvo. Verovati se tu pravi varovati tisto vzvišeno, strašno in čudežno – torej *sveto*. To sveto je zadnja sled božanstva v današnjem brezbožnem svetu.

To vzvišeno in skrito, to sveto je *izvorno bistvo* besede in obenem *izvorno bistvo* človeškega bitja in ne zahteva kakega ukinjanja vseh razlik in samosvojosti evropskih ljudstev kot enkratnih nezvedljivih človeških skupnosti, ampak jih ravno podarja kot svoje krajine samosvojega, edinstvenega, enkratnega *bivanja* istine biti, ki jo nosi edinole beseda in varuje ljudstvo. In tu je obet možnosti drugačne prihodnosti za evropska in tudi za slovensko ljudstvo kot poslušno svoji besedi.

Le v umestitvi nas Slovencev v istini biti kot izvoru in snutju slovenske besede slovenskih »tuhtavcev« je naša *bitno-bistvena identiteta*, ki presega vsako empirično znanstveno ugotovljivost in preračunljivost. Ta *identiteta* je odnos istosti (sopripadnosti) *človeškega bitja in biti same*. Ta odnos istosti je *istina* in v njem je tista – danes povsem izmaknjena in skrita – praizvorna *evropskost* Evrope, h kateri naj bi Evropa našla pot ali pa bo neizogibno propadla v nihilizmu oblasti. To skrito vzvišeno in izmikajoče se, to sveto/numinozno – *istino biti same* – nam je izkusiti, pomniti, misliti, z odprto čuječnostjo se v njem umestiti in se na poti v njegovo bližino tudi spreobrniti k izvorni evropski človeškosti v vsej neizmerni pestrosti Evrope. Ne gre za rešitev obstoječe Evrope, ampak za obet njene bistvene prihodnje možnosti v času, ko se zdi, da je izgubila vsako prihodnost. Le tako smo lahko tudi mi slovenski Evropejci možne prihodnosti in prestanemo epoho svetovnozgodovinske formacije nihilizma oblasti kot najvišje nevarnosti. Če pa k temu izvornemu bistvu besede in človeškosti ne najdemo poti in se ne bomo mogli ali hoteli umestiti v njem, nam ne bo ne pomoči ne rešitve – ne nam ne današnjim evropskim narodom. To imenujem bistveno *domoljubje*, ki danes ne more več biti tradicijsko slovensko domačijstvo, ampak je ljubezen do tistega, v čemer si doma kot slovensko človeško bitje, to pa je bistvo besede. Tvoja domovina je beseda kot enkratna slovenska *skrinja istine biti*. Domovina takega domoljubja nima nič opraviti z nacijo in nacionalizmom in nacionalno državo in tudi ne s kulturo. Naše takšno bistveno domoljubje mora obenem biti naše bistveno *samoljubje* kot ljubezen do tiste bistvene možnosti slovenskega človeškega bitja, ki je doma v bistvu slovenske besede. Če hočemo biti Slovenci dandanes in še v prihodnosti ljudje Prešerna, Levstika, Cankarja – kakor nam je sporočil in naročil Lojze Ude – potem je premalo, če jih zgolj častimo ali če zgolj ponavljamo njihove misli. Le če se zares ovemo današnje svetovnozgodovinske formacije nihilizma oblasti kot najvišje nevarnosti in če se odpremo obetani možnosti obrata k prej nakazanemu svetemu kot tistemu, kar bi nam moglo pomagati prestati to nevarnost in se spreobrniti po njem, smo danes kot Slovenci in kot slovenski Evropejci šele zares na sledi Prešerna, Levstika, Cankarja in drugih. Toda današnja Evropa in z njo tudi Slovenija se za to možnost še ne zmenita. To nam ostaja dandanes povsem odtegnjeno, potlačeno – in že Hofmannsthal je izkusil to manjkanje.

Danilo Türk

Suverenost in mednarodno pravo*

1. Opredelitev vprašanja

Vprašanja o sedanjem stanju in o bodoči usodi suverenosti držav so ta čas spet politično aktualna. Še zlasti to velja za nove države, kakršna je Slovenija. Zanje so ta vprašanja še posebno zahtevna, saj te države nimajo tradicije, izkušenj in samozavesti, ki bi temeljila na njih, hkrati pa so soočene z nujo sprejemanja pomembnih odločitev, ki jih nalaga njihovo približevanje Evropski uniji.

Dodaten problem je v dejstvu, da v teh časih navdušenih razprav o globalizaciji ne manjka političnih trditev o »anahronistični naravi« suverenosti držav, o »izpraznjenosti« in »porabljeni zgodovinski energiji« suverenosti, o njeni »irelevantnosti« spričo dosežkov tehnološkega razvoja, zlasti na področju komunikacij, in o njeni »nezaželenosti« spričo potreb globalnega tržnega gospodarstva. Naj takoj poudarim, da se s takšnimi površnimi pogledi ne strinjam. Suverenost je zgodovinsko utemeljena in sposobna prilagajanja in spreminjanja, zato je le malo verjetno, da bi jo novi razvojni dosežki kar odpravili.

O vprašanjih suverenosti je mogoče razpravljati z različnih vidikov: s filozofskega, političnega, ustavnopravnega, ekonomskega in drugih. Moj namen je razpravljati o suverenosti z vidika mednarodnega prava. Slednje se mi zdi zanimivo in potrebno, ker je suverenost od začetka pa vse do danes ena temeljnih kategorij mednarodnega prava in ker je mednarodno pravo tudi eno najpomembnejših sredstev izvrševanja suverenosti držav. Suverenost je bila za mednarodno pravo vselej osrednja, ne pa tudi absolutna kategorija. Mednarodno pravo so ustvarile suverene države – brez njih mednarodnega prava ne bi moglo biti. Po drugi strani pa je nujna posledica razvoja mednarodnega prava oblikovanje in omejevanje suverenosti, ki zaradi tega ni in ne more biti absolutna.

Pravnofilozofske in teoretične razlage narave suverenosti so seveda različne in jih je mogoče v grobem razvrstiti v dve skupini. V prvi so razlage, ki so jih razvili utemeljitelji mednarodnega prava. Suarez, Grotius in Wolff so razvijali načela in norme mednarodnega prava na podlagi etičnega načela o moralni enotnosti človeštva. Etične kategorije, na katerih temelji naravnopravna razlaga mednarodnega prava, so podlaga ideje o »skupnosti držav«, katere ureditev je vir vseh pravnih pojmov, vključno s suverenostjo. Suverenost torej ni prvotna mednarodnopravna kategorija, ampak predpostavlja obstoj mednarodne ureditve in je znotraj te ureditve nujno pravno omejena.

Druga temeljna skupina pravnofilozofskih razlag suverenosti temelji na pravnem pozitivizmu. Mednarodno pravo je po tem gledanju rezultat delovanja suverenih držav, ki ravno po poti mednarodnega pogodbenega prava določajo njene omejitve.

* Pisna, dopolnjena verzija predavanja, ki ga je imel avtor, profesor mednarodnega prava na Pravni fakulteti v Ljubljani in pomočnik generalnega sekretarja OZN, 24. aprila 2001 v okviru Mednarodnega foruma Pravne fakultete v Ljubljani.